

Länsstyrelserna

Samlad regional bedömning av miljömålet Giftfri miljö 2023

Information om dokumentet

Detta är en digitalt tillgänglighetsanpassad webbversion av samlad regional bedömning av miljömålet Giftfri miljö 2023 som är daterat den 27 mars 2024.

Den samlade bedömningen är gjord av Länsstyrelsernas samverkansorgan RUS (Regional Utveckling och Samverkan i miljömålssystemet). Länens regionala uppföljning av miljömålen ligger till grund för den samlade bedömningen. Uppföljningen redovisas i sin helhet på RUS webbplats www.rus.se samt länkas från www.sverigesmiljomal.se.

Utveckling och bedömning 2023

- Kunskapsbristen, RUS, redovisade i FU 22 att målet är nära att nås (nej) samt att utvecklingen i miljön är neutral.
- Halland, Kalmar, Kronoberg, Norrbotten, Västmanland, Västra Götaland och Östergötland gör samma bedömning av trenden (neutral).
  - Tio län bedömer att trenden är oklar: Blekinge, Gotland, Gävleborg, Jämtland, Skåne, Uppsala, Värmland Västerbotten, Västernorrland och Örebro. Inget län bedömer att trenden är positiv.
  - Ett län har ändrat sin trend: Värmland – från negativ 2022 till oklar 2023.
  - Hallands län redovisar samma text som 2022, både för åtgärder och tillståndet.

Alla län menar att det finns en kunskapsbrist och att det saknas styrmedel för att nå miljömålet Giftfri miljö. Det behövs tillsynsvägledande insatser. Många farliga ämnen förekommer i material och konsumtionsvaror och kemikalielagstiftningen räcker inte för att hindra detta. Upphandling och substitution är viktiga verktyg för att minska farliga ämnen.

Vissa ämnen har mätts upp i fisk i Jämtland i lika höga halter som i Östersjön, Vänern och Vättern, vilket har lett till nya lokala kostrekommendationer samt en ökad medvetenhet om miljögifter.

Mikroskräp uppmärksammas alltmer. Många samarbetar för en bättre upphandling, några med särskilt fokus på barn.

Andelen ekologisk odling är låg och andelen inköp av ekologiska produkter sjunker i offentlig sektor.

Ekonomiska styrmedel behövs för att möjliggöra en långsiktigt hållbar konsumtion.

Åtgärdsarbete för Giftfri miljö

Åtgärder på regional nivå – myndigheter som är gemensamma för många län

- Sanering av förorenade områden.
- PFAS-undersökningar
- Provtagningar i ytvatten, sediment och biota visar att ämnen som förekom i halter över EU:s gränsvärden på vissa platser var det smärtstillande läkemedlet Diklofenak, syntetiska hormoner, PFAS-ämnet PFOS, olika metaller och polyaromatiska kolväten (PAH).
- Vid undersökning av fisk förekommer bland annat oönskade nivåer av dioxiner, dioxinlika PCBer, PCB och kvicksilver, bromerade flamskyddsmedel, PFAS.
- Screening efter miljögifter, som PFAS och bekämpningsmedel, bland annat i utter i flera län. Resultaten visar på den stora spridningen av PFAS i ekosystemet och att utter, som huvudsakligen äter fisk, kan användas som en indikator på miljögifter i vattenmiljön.
- Växtskyddsrådgivning inom Greppa näringen
- Samarbeten om upphandling
- Åtgärder för att skydda dricksvattnet mot farliga ämnen
- Flera län medverkar i Life IP Rich waters
- Flera län arbetar med att förbättra tillsynen på olika sätt.
- Åtgärder för att stimulera ekologisk odling.

Åtgärder på regional nivå – myndigheter – ett mycket snävt urval

- Under perioden 2019-2023 har Länsstyrelsen Östergötland deltagit i det internationella projektet BIGDATA4RIVERS. Inom ramen för projektet har bredare mätmetoder testats under 2023 för att undersöka förekomst av miljögifter i vatten och deras effekter. Genom så kallad suspect screening samt effektbaserad analys med laboratorieodlade celler kan man få en bättre bild av föroreningar i länets vatten. Analyserna utförs av Örebro universitet.
- Länsstyrelsen i Jönköping informerar vid tillsynsbesök, där det är relevant, om klimat-förändringarnas påverkan. Syftet är att minimera risker för ökad spridning av föroreningar och utsläpp vid klimatförändringar. Detta har bidragit till att verksamheter, vid behov, genomför klimatanpassningsåtgärder.

Åtgärder på kommunal nivå och inom regioner som är gemensamma för många

- Giftfri förskola
- Mikrokräp
- Substitution av farliga ämnen

Åtgärder på kommunal nivå och inom regioner, i urval

- I Kungsbacka kommun har arbetet med substitution av farliga ämnen i de kemiska produkter som används i kommunens verksamheter fortsatt. Det senaste året har till exempel antalet produkter som innehåller så kallade CMR-ämnen¹ minskat från 32 till 24, och hårdplastprodukter har gått från 17 till 6. Kungsbacka kommun lyfts fram som ett inspirerande exempel av kommunens leverantör av kemikaliehanteringssystem.
- Umeå universitet har under året genomfört en kampanj om kvittblivning av uttjänta kemikalier och kemikalier som inte längre används. Kampanjen innebar att de samlades in kostnadsfritt för verksamheter. Resultatet var positivt, ungefär 3000 kilo farligt kemiskt material lämnades in under de veckor som kampanjen pågick vilket var ungefär 4 gånger mer än i normala fall. Kampanjen arrangerades av miljö- och hållbarhetsstrateg och genomfördes i samverkan med

---

¹ Cancerframkallande ämnen - Arbetsmiljöverket (av.se)

Kemiförrådet och universitetets entreprenör som omhändertar farligt avfall. Utöver detta har även universitetets begränsningslista vad gäller farliga kemiska ämnen vid upphandling och inköp uppdaterats under det senaste året².

- Skellefteå kommun har under våren 2023 deltagit i Kemikalieinspektionens samverkansprojekt med temat "kontroll av barnskyddande förslutning i detaljhandeln". Totalt inspekterades fem företag och 42 unika produkter och resultatet visade att ingen miljöstraffavgift behövde dömas ut.

Barn- och utbildningsförvaltningen i Sundsvalls kommun startat en återbruksbutik med det huvudsakliga syftet att erbjuda ett alternativ till att köpa nyproducerat och att skapa förutsättningar för skolor och förskolor att kunna göra hållbara val.

De förväntade effekterna från återbruksbutiken är förståelse för samtliga delar av hållbar utveckling och hur de delarna påverkar varandra.³

- Västerås Stad har bland annat genomfört projektet "Barnkoll" där man har kontrollerat innehåll i kosmetiska produkter för barn i butiker, kontroll av PCB i byggnader, samt distribuerat information till båtägare om båtbottnfärger.⁴
- Flera av Kalmar läns kustkommuner arbetar med giftiga båtbottnfärger. Som exempel kommer Kalmar kommun från 2025 att börja ställa krav på tennhalt på båtbottnar i kommunens egna hamnar, Mönsterås arbetar också med frivilliga mätningar samt restriktioner för kommunens egna hamnar.
- Helsingborgs stad har under 2023 reviderat sina riktlinjer för konstgräsplaner för att minska spridningen av mikroplaster, samt fokuserat sin miljötillsyn på att minska läckage av bekämpningsmedel från växthusverksamheter. Staden har också riktat särskilt fokus i sin tillsyn över kemikaliehantering gentemot verksamheter som ligger inom vattenskyddsområden.

---

² Lisa Redin, Miljö- och hållbarhetsstrateg Umeå Universitet

³ Sara Jacobsson Miljöcontroller Sundsvalls kommun 13 oktober 2023

⁴ Mejl från Alisa Music, enhetschef på miljö- och hälsoskyddsförvaltningen, Västerås Stad

Åtgärder inom näringslivet

- Tre projekt inom avfall har beviljats stöd från Klimatklivet i Västra Götaland senaste året. Projekten är betydelsefulla för teknikutvecklingen inom området och handlar om återvinning av lösningsmedel (CirChem), CO₂-återvinning av torrisproduktion (Cryotech Dry Ice) och materialåtervinning av plast (Prezero Recycling Skara).⁵
- Som en effekt av dels pandemin men även kriget i Ukraina har flera bolag i Värmland sett över sina tillsatskemikalier och i några fall ändrat dosering eller helt bytt ut kemikalierna.
- En modell för att underlätta kravställning och val av mer miljövänliga fordon, DRIV-modellen, har presenterats för Miljö- och Klimatrådet i Västmanlands län som består av cirka 49 företag och organisationer. Flera aktörer har ställt sig bakom att använda modellen vid upphandling av fordon.⁶

Övriga åtgärder

Naturskyddsföreningar i Jönköpings län har, för att öka kunskapen och minska användningen av kemiska produkter, runt om i länet genomfört miljövänliga veckan och klädbytdagar.

Tillstånd och målbedömning för Grundvatten av god kvalitet

Tillståndsbeskrivningar

Mikroskräp är en källa till utsläpp som har blivit ett stort problem i vår miljö och vårt vatten. Trots en ökad medvetenhet tas nya beslut om att exempelvis anlägga konstgräsplaner.

I Skåne minskar för närvarande antalet lantbrukare som söker stöd för ekologisk produktion, och försäljningen av bekämpningsmedel ökar⁷. Dessutom ökar andelen höstsådda grödor, vilket leder till besprutning mot ogräs under hösten, vilket i sin tur ökar risken för utlakning av bekämpningsmedel. I analyser av grundvatten som genomförts sedan 2021 noteras också bekämpningsmedel och deras

---

⁵ Källa: Helena Sandmer, handläggare Klimatklivet, miljöskyddsavdelningen, Länsstyrelsen Västra Götaland

⁶ Mejl från Åsa Halldorf, Länsstyrelsen i Västmanlands län

⁷ Stefan Strähle, enhetschef, Enheten för jordbrukarstöd – handläggning, Länsstyrelsen Skåne

metaboliter i förhöjda halter, vilket indikerar att utvecklingen rör sig åt fel håll.

I samband med den gröna omställningen har en bieffekt blivit att Länsstyrelsen Västernorrland lagt mer resurser än vanligt på den händelsestyrda tillsynen förknippat med att verksamheterna vill etablera sig i områden som är förorenade i olika omfattning.

I Örebro län bedöms miljö kvalitetsmålets precisering om förorenade områden inte vara möjligt att uppnås till år 2050. Gör man ett antagande att återstående objekt med riskklass 1 och 2 ska åtgärdas rör det sig om närmare 400 områden i länet som berörs. För att målet ska uppnås behöver över 10 objekt åtgärdas per år vilket inte bedöms som möjligt med nuvarande resurser. Länsstyrelsen i Örebro län jobbar aktivt mot kommunerna för att via strategiskt arbete, utbildningar och projekt lyfta frågan angående förorenade områden för att försöka att öka saneringstakten. För att preciseringen om förorenade områden ska uppnås måste både Länsstyrelsen i Örebro län och kommunerna få mer resurser och anslaget till Naturvårdsverket ökas. Inom Örebro län har hittills drygt 250 objekt åtgärdats eller delvis åtgärdats.⁸

Vad gäller halter av kvicksilver i insjöfisk och dioxin i fet Bottenviksfisk är det svårt att uppnå ett tillstånd där kostrestriktioner för fisk inte längre behövs⁹. År 2017 utförde länsstyrelsen med hjälp av vattenråden en undersökning av kvicksilver i gädda i ett tjugotal sjöar i länet. En jämförelse med äldre undersökningar visar att halterna var höga på 1980-talet, lägre på 1990-talet som följd av utsläppsminskningar och nu är det generellt högre halter igen. Ökande halter av kvicksilver i fisk har uppmärksamats även i andra länder, vilket tyder på att det är storskaliga förändringar som ligger bakom de trenderna vi ser. Dioxiner är ett angeläget problem i Bottenviken.

Behov av nya eller förändrade styrmedel eller nationella insatser

Följande nya eller förändrade styrmedel och åtgärder ses som viktiga för ökad måluppfyllelse:

- Spridningen av miljögifter från hushållen behöver minskas, men konsumentmakt kräver kunskap hos politiker och

---

⁸ EBH-stödet (Länsstyrelsens databas över potentiellt förorenade områden)

⁹ [All fisk är inte nyttig, kostråd på Livsmedelsverkets hemsida](#)

allmänheten. Att göra rätt val utan lättillgänglig information är svårt. Miljövänligare varor är dyrare, vilket gör medvetna val till en ekonomisk fråga. Ekonomiska styrmedel behövs för att möjliggöra miljömedveten konsumtion.

- En ökad finansiering av miljögiftsövervakning är nödvändig för att få en aktuell bild av tillståndet och trender i miljön. Det är också mycket viktigt att säkerställa och effektivisera en sammanhållen nationell förvaltning av miljödata så att den blir tillgänglig och användbar.
- Betydligt mer statliga medel måste avsättas till Försvarsmaktens och Försvarsinspektörens för hälsa och miljö (FIHM) arbete med att utreda och åtgärda Försvarsmaktens PFAS-förorenade områden som är bland de allvarligaste i Sverige. Spridningen måste förhindras snarast möjligt för att minska risken att vattentäkter och ekosystem blir påverkade nu eller på sikt. Förhoppningsvis genomför Försvarsmakten tillfälliga skyddsåtgärder på Frösön mot spridningen av PFAS till Storsjön under 2024.
- De nationella och regionala myndigheter som berörs av Åtgärdsprogram för vatten 2022-2027, behöver prioritera sitt arbete enligt aktuella åtgärder som kopplar till giftfri miljö.¹⁰
- Nya etappmål för förorenade områden skulle ge en tydlighet som saknas idag
- Det saknas statistik från SCB om användning av bekämpningsmedel inom jord- och trädgårdsbruket. Flera bekämpningsmedelsintensiva produktionsgrenar ingår inte i det statistiska underlaget. Det gör att det inte är möjligt att se förändringar i användandet av bekämpningsmedel i länen över tid.
- Ett förfarande med "depositionsavgift" vid start av flera miljöfarliga verksamheter skulle kunna bidra till en minskad risk för kvarvarande miljöpåverkan när verksamheter går i konkurs eller avslutas.
- Det finns ett behov av att säkra tillgången till miljögiftsdata från verksamhetsutövers recipientkontroll, utsläppsdata, mätningar inom förorenade områden, undersökningar i miljötillståndsansökningar mm. Det görs många mätningar med resultat som inte finns tillgängliga annat än i rapportform. Tillsyn och miljömålsuppföljning såväl som påverkansanalys inom exempelvis vattenförvaltning skulle bli mycket effektivare om det fanns krav på att rapportera in recipientkontrolldata till nationella datavärddar.

---

¹⁰ [Åtgärdsprogram för vatten 2021-2027 \(vattenmyndigheterna.se\)](https://www.vattenmyndigheterna.se/Åtgärdsprogram%20för%20vatten%202021-2027)

- Kemikalielagstiftningen behöver stärkas, utfasningen av farliga ämnen bli mer omfattande samt tillämpning av miljökvalitetsnormer mer tydlig för verksamhetsutövare och myndigheter inom till exempel provnings- och planärenden. Gemensamma styrmedel på EU- och global nivå krävs för att industrin ska minska sin användning utan att mista sin konkurrenskraft.
- Enligt nya miljödomar är verksamhetsutövarens ansvar för förorenade områden mindre än i tidigare praxis, och bidragsmedel kan därför komma att krävas i större omfattning än tidigare. Det statliga bidraget behöver därför öka. Även resurserna för regionalt och lokalt tillsynsarbete behöver stärkas för att öka antalet privatfinansierade saneringar.